

Ο τόπος, οι ρίζες και οι συναισθηματικοί δεσμοί

της Στέλλας Ευαγγελίδου

Είναι κοινώς αντιληπτό ότι οι έννοιες «Τόπος» και «Ταυτότητα» είναι στενά συνδεδεμένες σε σημείο μάλιστα που, συχνά, είναι δύσκολο να διαχωριστούν. Η σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ τους αποτελεί ουσιαστικό θέμα στην περιβαλλοντική ψυχολογία και κοινωνική ανθρωπολογία και γεωγραφία, ενώ σε μελέτες σε αυτούς τους τομείς βασίζονται αποφάσεις Συνθηκών που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά και στο Διεθνές Δίκαιο. Στο παρόν άρθρο αναπτύσσονται οι παραπάνω έννοιες μέσα από μια φαινομενολογική προσέγγιση της αρχιτεκτονικής, η οποία προκύπτει από τη φιλοσοφία και τις παραπάνω επιστήμες και που δίνει έμφαση στον τόπο και στην ανθρώπινη εμπειρία.

Από την αρχαιότητα οι διάφοροι λαοί, που αντιλαμβάνονταν τις δυνάμεις της φύσης ως θεότητες με τις οποίες έπρεπε να εναρμονιστούν για οποιαδήποτε επέμβαση στο φυσικό τοπίο (καλλιέργεια ή οικοδόμηση), προσδίδουν μια ένδη ποιότητα στον τόπο. Στην αρχαία Ελλάδα οι θεοί ταυτίζονται με την ατμόσφαιρα και τον χαρακτήρα του τόπου. Ο τόπος προσωποποιείται με τα χαρακτηριστικά κάποιας θεότητας που, πολλές φορές, νιώθουμε να ισχύουν ακόμα και σήμερα. Τα φυσικά χαρακτηριστικά ενός τόπου από τη μια και τα ανθρωπογενή και άυλα (όπως μύθοι και θρύλοι) από την άλλη διεισδύουν το ένα στο άλλο και δημιουργούν τον χαρακτήρα του τόπου, το «Πνεύμα του Τόπου» ή το «Genius Loci», όπως το ονόμασαν οι Ρωμαίοι κι όπως χρησιμοποιείται σήμερα ως έννοια στην αρχιτεκτονική. Ο άνθρωπος συμφιλιώνεται πρώτα με το πνεύμα που προστατεύει τον τόπο και τοιουτοτρόπως με το ίδιο το φυσικό τοπίο. Τότε μόνο το τοπίο γίνεται οικείο και τότε μόνο μπορεί να το οικειοποιηθεί. Μέσα από αυτή τη διαδικασία επέρχεται η νοηματοδότηση του τοπίου και έπειτα του δομημένου περιβάλλοντος. Ο άνθρωπος κτίζει νοήματα που βιώνει στη φύση, τα μεταφέρει μέσω της αρχιτεκτονικής και «κτίζει τον Τόπο του». Ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζει τα στοιχεία του τόπου, το πώς τα συσχετίζει με την ιδιοσυγκρασία του, τις πολιτιστικές και κοινωνικές του δομές δίνει στον εκάστοτε τόπο ένα μοναδικό «Πνεύμα του Τόπου». Σύμφωνα με τον Norberg-Schulz (του οποίου η προσέγγιση στο θέμα αυτό παραμένει κλασική για την αρχιτεκτονική), ο άνθρωπος ως ύπαρξη, η ζωή του οποίου εξελίσσεται σε έναν τόπο, καλείται να αναγνωρίσει το «Πνεύμα του Τόπου» όπου θα κατοικήσει και να συλλέξει νοήματα από το περιβάλλον του, από τα πράγματα γύρω του. Όταν αδυνατεί να το πράξει, νιώθει μian ανικανότητα ταύτισης με τα στοιχεία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντός του και εφόσον δεν μπορεί να δημιουργήσει δικά του νοήματα από το κενό, ζει αποξενωμένος. Στην περίπτωση μας, το γεγονός αυτό ισχύει και για τους Ε/κ πρόσφυγες. Για τους δε εποίκους είναι εντονότερο, αφού έχουν μεταφερθεί σε νέους τόπους με τους οποίους δεν έχουν καμία ιστορική/πολιτισμική ταύτιση. Τα νοήματα του τόπου φανερώνονται μέσα από την ταυτότητά του. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να κατοικήσει σε έναν τόπο και να συλλέξει νοήματα,

χρειάζεται η ταυτότητα του τόπου να είναι παρούσα. Με την απώλεια της ταυτότητας ενός τόπου στην πορεία του χρόνου, ο άνθρωπος νιώθει ξένος, δεν μπορεί να ριζώσει αλλά ούτε και να αποκτήσει ο ίδιος ταυτότητα εκεί. Στην περίπτωση των κατεχομένων εδαφών, ο κόσμος εκδιώχθηκε και άφησε πίσω του το ανθρωπογενές στοιχείο του τόπου. Η αλλαγή των ονομάτων συνοικιών, πλατειών, χωριών και τοπωνυμίων, στα οποία εμπερικλείονταν οι δρύλοι και η ιστορία του τόπου, σε τουρκικά ονόματα δεν μπορεί να δημιουργήσει «Τόπο». Αυτό διότι τα νέα ονόματα δεν προέρχονται ούτε από τη συλλογική ποιητική φαντασία ενός λαού που δημιουργήθηκε και μετακινήθηκε μαζί ούτε μέσα από την ιστορία ούτε από το φυσικό περιβάλλον, αλλά βασίζονται σε μια σοβινιστική πολιτική, που όχι μόνο δεν αναγνωρίζει το «Πνεύμα του Τόπου» αλλά του επιβάλλεται βίαια με ονόματα ξένα, που έχουν να κάνουν με την εισβολή και την τουρκική ιστορία. Με τη βίαιη διακοπή της σχέσης του τόπου με τους ανθρώπους του, με την απώλεια της ταυτότητας του τόπου και χωρίς ιστορική συνέχεια, δεν μπορεί να υπάρξει ζωντανή παράδοση που να δίνει νόημα στις αλλαγές και που να τις συσχετίζει με όλες εκείνες τις παραμέτρους που είναι βαθιά ριζωμένες στο τοπικό περιβάλλον. Τα άτομα που για 42 χρόνια κατέχουν και κατοικούν κλεμμένες περιουσίες δεν μπορούν να αποκτήσουν ούτε με αυτό τον τρόπο ούτε και σε αυτόν τον χρόνο τις ρίζες χιλιάδων χρόνων που έχει ο αυτόχθονος πληθυσμός.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο εποικισμός αποτελεί ανθρωπιστικό ζήτημα που αφορά όλους τους εμπλεκόμενους, γι' αυτό εξάλλου κατατάσσεται στα εγκλήματα πολέμου. Η ποσοτική απόδοση «συναισθηματικού δεσμού» στους εποίκους (Τούρκους ή Τ/κυπρίους), πέραν του ότι υπολείπεται οποιασδήποτε σοβαρότητας, διαγράφει και παραβιάζει επιστημονικές και πολιτικές συνθήκες. Η δε συγκατάθεση της ε/κυπριακής πλευράς με τέτοιους όρους θα την καθιστά συνένοχη στα εγκλήματα της Τουρκίας.

Ξέρεις τι σημαίνει για τον άνθρωπο να του χαράξεις σύνορα πάνω στη γη του, να μην μπορεί να επισκεφθεί τους τάφους των δικών του που βρίσκονται στην αντίπερα μεριά...

(Γ. Σεφέρης, 15 Απριλίου 1970 εν μέσω Χούντας.)